

Modern trends in understanding the human right to health

Khulkar SAFAROVA¹

University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received January 2021

Received in revised form

15 January 2021

Accepted 20 February 2021

Available online

7 March 2021

Keywords:

Medical care

Health care

Right to health care

Medical organization

Patient

Health care system

Right to health.

ABSTRACT

The article analyzes the right to human health on the basis of universal international legal acts and national legislation, showing current trends in this area. The role of the right to health in the human rights system is emphasized, as well as modern views on the understanding of the right to health. Conclusions and recommendations are made based on an analysis of issues related to ensuring the right to health.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Шахсининг соғлиққа бўлган ҳуқуқини тушуниш бўйича замонавий тенденциялар

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

Тиббий хизмат

Соғлиқни сақлаш

Тиббий ёрдам олиш

ҳуқуқи

Соғлиқни сақлаш

ташкilotи

Бемор

Соғлиқни сақлаш тизими

Соғлиққа бўлган ҳуқуқ.

Мақолада шахсининг соғлиқни сақлаш ҳуқуқи универсал халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар ва миллий қонун ҳужжатлари асосида таҳлил этилган ҳамда бу борадаги замонавий тенденциялар кўрсатиб берилган. Инсон ҳуқуқлари тизимида соғлиғини сақлаш ҳуқуқининг тутган ўрни ёритиб берилган, шунингдек ушбу таҳлиллар асосида соғлиққа бўлган ҳуқуқни замонавий тушуниш бўйича қарашлар баён этилган. Шахсининг соғлиққа бўлган ҳуқуқини таъминлаш борасидаги муммолар таҳлили асосида хулоса ва тавсиялар илгари сурилган

¹ Lecturer at the Department of Constitutional Law, Tashkent State University of Law, Independent founder Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Ta

Современные тенденции в понимании права человека на здоровье

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Медицинское
обслуживание
Здравоохранение
Право на медицинское
обслуживание
Организация
здравоохранения
Пациент
Система здравоохранения
Право на здоровье.

В статье анализируется право на здоровье человека на основе универсальных международно-правовых актов и национального законодательства, показаны современные тенденции в этой сфере. Подчеркивается роль права на здоровье в системе прав человека, а также современные взгляды на понимание права на здоровье. Сделаны выводы и рекомендации на основе анализа вопросов, связанные с обеспечением права на здоровье.

КИРИШ

Бугунги кунда халқаро ҳамжамият томонидан барча минтақаларда фуқароларнинг соғлиғини сақлаш ва уларни малакали тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқини кафолатлашнинг ишончли ва самарали тизимини яратиш жараёни долзарб аҳамият касб этмоқда.

Шахснинг соғлиқни сақлаш ҳуқуқи турли мутахассислар томонидан энг муҳим ижтимоий ҳуқуқ сифатида баҳоланиб, уни мазмуни турли йўналишларда баҳоланган. Жумладан, шахснинг соғлиғи бугунги кунда тинчлик ва хавфсизликни таъминлашнинг асосий воситаси сифатида [1]; давлатнинг фуқаролар олдигаги мажбурияти сифатида [2]; инсонлар хавфсизлигини таъминлашнинг асосий воситаларидан бири сифатида [3]; давлат хавфсизлигининг асоси сифатида [4]; ижтимоий қадрият [5] ва бахт [6] сифатида баҳоланган.

Соғлиққа бўлган ҳуқуқ ва уни ривожланиш тарихи бўйича илмий адабиётларда фундаментал ишлар жуда кам бўлиб, ушбу ҳуқуқни шаклланиши ва ривожланиши асосан халқаро инсон ҳуқуқлари доирасида ўрганилган.

АСОСИЙ ҚИСМ

Инсонни соғлиқни сақлаш ҳуқуқи, унинг манбалари умумий инсон ҳуқуқларини вужудга келиши ва ривожланиши доирасида шаклланган. Бу борада олимларнинг фикрларини фарқланишини ҳам қайд этиш зарур. Мисол учун, Л.Харт инсон ҳуқуқларининг дастлабки шаклланишини 1776 йилги АҚШ Мустақил декларацияси билан боғлайди [7]. Ушбу декларацияда қайд этилганидек: “Биз барча инсонлар тенг яратилганлиги ва Яратган томонидан яшаш ҳуқуқи, эркинлик ва бахтли бўлишга интилиш каби ажралмас ҳуқуқлар тақдим этилган деган очиқ ҳақиқатдан келиб чиқамиз”. [8]

Бошқа мутахассислар (M.Duranti [9], G.Jellinek [10]) инсон ҳуқуқларининг бугунги ривожланишининг дастлабки даври 1789 йилги француз инсон ва фуқаролари ҳуқуқлари Декларацияси билан бошланганлигини қайд этишича. Унда “инсонлар тенг ҳуқуқли ва эркин ҳолда туғиладилар ва шундай яшайдилар” деган қоидани инсон ҳуқуқларини ривожланишининг тамал тоши сифатида кўриш мумкин [11].

Лекин, шуни қайд этиш зарурки ҳар икки қайд этилган ҳужжатларда шахснинг соғлиққа бўлган ҳуқуқлари ҳақида тўғридан-тўғри норма ёки принциплар назарда

тутилмаган. Соғлиққа бўлган ҳуқуқ ҳақида АҚШнинг 1791 йилда қабул қилинган “Ҳуқуқлар тўғрисида”ги Биллда [12], 1215 йилги Буюк Британияда қабул қилинган Эркинликларнинг Буюк хартиясида (Magna Charta) [13], 1689 йилги британия “Ҳуқуқлар тўғрисида”ги Биллда [14] ҳам ҳеч қандай нормалар мавжуд эмаслигини қайд этиш зарур.

Инсонни соғлиққа бўлган ҳуқуқини халқаро ҳуқуқий даражада мустаҳкамланиши БМТ томонидан 1946 йилда Бутунжаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (БССТ)нинг Уставини қабул қилиниши билан боғлиқ [15].

Жаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилоти (ЖССТ)нинг Уставига биноан: “Соғлиқни сақлаш – бу нафақат касалликлар ва жисмоний нуқсонларнинг йўқлиги, балки жисмоний, ақлий ва ижтимоий фаровонликнинг ҳолати. Соғлиқни сақлашнинг энг юқори даражасидан фойдаланиш ҳар бир инсоннинг ирқи, дини, сиёсий қарашлари, иқтисодий ёки ижтимоий мавқеидан қатъий назар, асосий ҳуқуқларидан биридир. Барча халқларнинг саломатлиги тинчлик ва хавфсизликка эришишнинг асосий омили бўлиб, алоҳида шахслар ва давлатларнинг тўлиқ ҳамкорлигига боғлиқдир” [16].

Умуман олганда, ЖССТ Уставида берилган соғлиққа бўлган ҳуқуқнинг таърифи соғлиқни сақлаш ҳуқуқининг халқаро майдонга чиқишига олиб келди. Бу инсон ҳуқуқларига оид турли хил ҳужжатлардаги ушбу ҳуқуқни янада ривожлантириш ва такомиллаштириш учун бошланғич нуқта эди.

Кейинчали эса, 1946 йилда БМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича комиссияси тузилди. Унинг биринчи мақсади “Халқаро ҳуқуқлар тўғрисида”ги Биллни яратишдан иборат эди. Комиссия қонун лойиҳаси уч қисмдан иборат бўлиши керак деб қарор қилди: декларация, пакт ва уни амалга ошириш чоралари. Дастлаб декларация билан шуғулланиш тўғрисида қарор қабул қилинди. Комиссиянинг биринчи йиғилишида соғлиқни сақлаш масаласини декларацияга киритиш масаласи муҳокама қилинди. Комиссия аъзоларидан бири, Ҳиндистон вакили тиббий ёрдам олиш ҳуқуқи тўғрисида маълумот йўқлигини таъкидлади.

Унинг сўзларига кўра, “тиббий ёрдам олиш ҳуқуқи”нинг ўрнига “соғлиққа бўлган ҳуқуқ” атамасидан фойдаланиш керак, чунки ташкилотнинг мажбуриятлари инсон соғлиғини ҳимоя қилиш учун профилактика чораларини ҳам ташкил этишни ўз ичига олади. Лекин айрим давлатлар томонидан билдирилган эътирозлар ва турли баҳслардан сўнг “соғлиқнинг энг юқори даражасига эришиш” ибораси сақланиб қолди ва давлатнинг ўз фуқароларининг соғлиғи учун жавобгарлиги яна бир бор эслатиб ўтилди.

Мазкур универсал халқаро ҳужжатлар келгусида бошқа халқаро ва минтақавий ҳужжатларда шахсни соғлиққа бўлган ҳуқуқини мустаҳкамланишига туртки бўлган. Хусусан, 1948 йилда қабул қилинган XI Америка Инсон ҳуқуқлари ва мажбуриятлари декларациясида қайд этилганидек: “Ҳар бир инсон жамоат ва давлат ресурслари имкониятларидан келиб чиққан ҳолда озиқ-овқат, кийим-кечак, уй-жой ва соғлиқни сақлаш билан боғлиқ зарур санитария ва ижтимоий чораларни кўриш орқали ўз соғлиғини сақлаш ҳуқуқига эга” [17].

Инсон ҳуқуқ ва эркинликлари соҳасидаги фундаментал ҳужжат саналган 1948 йилги Инсон ҳуқуқлари бўйича умумжаҳон декларациясини яратиш жараёнида АҚШ ва Буюк Британия тарафидан Декларация лойиҳасига инсоннинг иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларини киритиш бўйича таклифлар илгари сурилган бўлсада, лекин ушбу

таклифлар алоҳида ҳужжат сифатида қабул қилиш шарти билан Декларация матнида инобатга олинмаган [18].

Натижада 1966 йилда БМТ томонидан иккида пакт: Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги Халқаро пакт ва Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги Халқаро пакт қабул қилинди. Ушбу ҳужжатлар 1976 йилда кучга кирганлигини ҳам қайд этиш зарур.

Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги Халқаро пактда инсоннинг соғлиққа бўлган ҳуқуқи алоҳида мақомдаги ажралмас ҳуқуқ сифатида тан олинган бўлиб, келгуси минтақавий ва халқаро ҳужжатлар учун асос вазифасини бажарди [19]. Ўзбекистон Республикаси мазкур Конвенцияга Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1995 йил 31 августдаги 126-І-сонли “1966 йил 16 декабрдаги Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактга қўшилиш ҳақида”ги қарорига асосан қўшилган.

Гарчи Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида соғлиққа бўлган ҳуқуқ шахснинг алоҳида ҳуқуқи сифатида белгиланмаган бўлсада, лекин Декларациянинг 25-моддаси 1-қисмида келтирилган қуйидаги қоидалар ушбу ҳуқуқни келгусида рўёбга чиқаришда муҳим аҳамиятга эга бўлган: “Ҳар бир инсон ўзининг ҳамда оиласининг саломатлиги ва фаровонлигини таъминлаш учун зарур бўлган турмуш даражасига эга бўлиш, жумладан кийим-кечак, озиқ-овқат, тиббий хизмат ва зарур ижтимоий хизматга эга бўлишга ҳамда ишсизлик, касаллик, ногиронлик, бевалик, қарилик ёки унга борлиқ бўлмаган шароитларга кўра тирикчилик учун маблағ бўлмай қолган бошқа ҳолларда таъминланиш ҳуқуқига эга” [20].

Мазкур декларацияда белгиланган “инсон ўзининг ҳамда оиласининг саломатлиги ва фаровонлигини таъминлаш” ҳуқуқи “Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида”ги Халқаро пактнинг 12-моддасида мустаҳкамланган. Унга кўра:

“1. Мазкур Пактда иштирок этувчи давлатлар ҳар бир кишининг жисмоний ва руҳий саломатлик жиҳатдан олий даражага етиши ҳуқуқини эътироф этади.

2. Ушбу Пактда иштирок этувчи давлатлар кўриши керак булган чоралар қуйидаги ишлар учун зарур тадбирларни ўз ичига олади:

а) ўлик гўдаклар туғилишини ва болалар ўлимини қисқартириш ҳамда болаларнинг соғлом ривожланишини таъминлаш;

б) ташқи муҳитнинг ҳамма жиҳатларини ва саноатда меҳнат гигиенасини яхшилаш;

в) юқумли, эндемик, касбий ва бошқа касалликларни олдин олиш, даволаш ҳамда уларга қарши курашиш;

г) касал бўлган ҳолларда ҳаммага тиббий ёрдам курсатиш ва тиббий парваришни таъминлайдиган шароит яратиш” [21].

Шундай қилиб, шахсни соғлиққа бўлган ҳуқуқи илк бора алоҳида инсон ҳуқуқи сифатида халқаро ҳуқуқий ҳужжат билан расмийлаштирилган.

Шахсни соғлиқни сақлаш ҳуқуқи универсал халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар билан бир қаторда, Африка [22], Европа [23] ва Америка [24] минтақаларида қабул қилинган минтақавий келишувларда ҳам алоҳида шахснинг ажралмас ҳуқуқи сифатида киритилган.

Масалан, Африка Хартиясининг “Инсонлар ва инсонларнинг ҳуқуқлари тўғрисидаги” 16-моддасида белгиланган қуйидаги нормалар диққатга сазовордир:

“1. Ҳар бир инсон жисмоний ва руҳий саломатликдан энг яхши даражада фойдаланиш ҳуқуқига эга.

2. Ушбу Низомда иштирок этувчи давлатлар ўз халқларининг соғлиғини сақлаш ва касал бўлганларида тиббий ёрдам олишларини таъминлаш учун зарур чораларни кўрадилар”.

Шахсни соғлиққа бўлган ҳуқуқи келгусида 1965 йилги Ирқий дискриминациялар тўғрисидаги конвенция, 1979 йилги Аёлларга нисбатан барча шаклдаги дискриминацияларни тугатиш ҳақидаги Конвенция, 1989 йилги Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция, 1990 йилги меҳнаткаш мигрантлар ва уларнинг оила аъзоларини ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳақидаги Конвенция, 2006 йилги Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенцияларда алоҳида ижтимоий ҳуқуқ сифатида мустаҳкамланган.

Ушбу ҳужжатларда аниқ тоифадаги шахсларга нисбатан соғлиққа бўлган ҳуқуқни таъминлаш ва давлат томонидан кўрилиши зарур бўлган чора-тадбирлар кўрсатиб ўтилганлиги билан характерланади.

Соғлиққа бўлган ҳуқуқ тушунчаси ва унинг тушуниш бўйича доктринал қарашлар таҳлилини амалга оширишда 1978 йилда Гаага шаҳрида халқаро ҳуқуқ академияси томонидан “Соғлиққа бўлган ҳуқуқ инсон ҳуқуқларидан бири” мавзусида семинар алоҳида муҳим аҳамиятга эга. Мазкур халқаро семинарда асосий маърузачилар М.Bothe (соғлиққа бўлган ҳуқуқ ҳақида умумий таасурот) [25], J.Tinbergen ва S.Radwan (соғлиққа бўлган ҳуқуқни таъминлаш мақсадида халқаро ҳамкорликни кучайтириш истиқболлари), Р.М.Duruy (соғлиққа бўлган ҳуқуқ ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш) [26] мавзуларида маърузалар тақдим этганлар.

Ушбу олимлар ва бошқалар томонидан ўтказилган тадқиқот натижаларидан кўриниб турибдики, кўплаб қийинчиликлар соғлиққа бўлган ҳуқуқнинг аниқ мазмуни ва аҳамиятини тушуниш борасидаги доктринал қарашларнинг хилма-хиллигидан пайдо бўлади. Шундан сўнг (айниқса сўнгги ўн йил ичида) инсоннинг ушбу ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқини ифодалаш, унинг амалга ошириш механизмини йўлга қўйиш масалалари бўйича кўплаб тадқиқотлар ўтказилди (Toebe B. [27], Ng M. K. [28], X.Мохаммад [29], Knox J. H., Pejan R. [30], Casey B. J. [31], Julesz M. [32] Ва бошқ.).

Қайд этиб ўтилган манбаларда айрим ҳолларда “соғлиқни сақлаш ҳуқуқи”, айрим ҳолларда “соғлиққа бўлган ҳуқуқ” атамалари қўлланилган бўлишига қарамасдан, “соғлиққа бўлган ҳуқуқ” тушунчаси ўзининг қуйидаги устуворликлари эвазига ҳозирги кунда халқаро ҳуқуқда кенгроқ қўлланилмоқда: 1) атама халқаро ҳужжатлар ва битимлар стилистикаси нуктаи назаридан шакллантирилган; 2) халқаро ҳамжамият томонидан кенг миқёсда қўлланилган; 3) у фақатгина соғлиқни сақлашни эмас, балки бир қатор соғлиқни уларсиз ҳимоя қилиб бўлмайдиган шартларни таъминлашни ҳам ўзида қамраб олади. Шундай шартлардан бири эса яроқли ичимлик сувига, соғлом атроф-муҳитга эга бўлишдан иборат [33].

Замонавий даврда шахсни соғлиққа бўлган ҳуқуқи ва унинг ривожланиш тенденциялари бўйича бир қатор йирик илмий тадқиқотлар ўтказилганлигини қайд этиш зарур.

Жумладан, В.Rumbold томонидан 2017 йилда эълон қилинган тадқиқот ишида Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, Жаҳон банки ва БМТ томонидан тасдиқланган Барқарор ривожланиш мақсадлари дастури бўйича дунёда соғлиқни сақлашни қамраб

олиш бўйича қўйилган вазифалар ҳозирги кундаги соғлиқни сақлаш соҳасидаги энг муҳим сиёсат эканлиги қайд этилган.

Шунингдек, бугунги кунда мамлакатлар олдида соғлиқни сақлаш билан боғлиқ сарф-харажатларни ижтимоий ривожланиш соҳасида биринчи галдаги вазифага айлантиришдек қийин танлов мавжудлиги кўрсатиб ўтилган. Муаллиф давлатлар томонидан ушбу соҳада ҳал қилиниши зарур бўлган вазифа сифатида биринчи навбатда қайси хизматлар кенгайтириш зарурлигини ва соғлиқни сақлаш учун аҳоли томонидан тўланадиган пулни миқдорини оптималлаштириш ва осон ечимлар таклиф қилиш масаласини ҳуқуқий ечимини топиш зарурлиги қайд этилган [34].

R.Magnusson томонидан ўтказилган йирик тадқиқот ишида инсонни соғлиғини сақлаш ҳуқуқини давлатлар томонидан таъминлашнинг зарурати ва бунинг давлатнинг ўзини ривожланиши учун нақадар муҳим эканлиги экологик, ижтимоий, социологик ва ҳуқуқий жиҳатдан таҳлил қилинган.

Муаллифнинг қайд этишича, давлатлар инсоннинг соғлиқни сақлаш ҳуқуқини таъминлаш учун энг аввало, қуйидагилар фундаментал вазифаларни муваффақиятли бажариши зарур: замонавий бошқарув ва лидерлик (бу элемент ўз ичига тўғри стратегик ривожлантириш, соҳадаги қонунчилик, бошқарув тузилмаларини қамраб олади); соғлиқни сақлаш соҳасидаги ахборот ва уни шаффофлиги (жамиятда соғлиқни сақлаш соҳасидаги ахборотларнинг очиқлиги, уларнинг таҳлили, уларни тўплаш ва халққа эълон қилиб бориш тизими); соғлиқни сақлаш тизимини молиялаштириш (самарали молиявий таъминот тизими, аҳолининг барча қатламларига мос келувчи тиббий хизматлар учун нарх сиёсати, молиявий тўсиқларни мавжуд эмаслиги); соғлиқни сақлаш соҳасида кадрлар сиёсати (амалий ва назарий тажрибага эга кадрлар, уларни танлаш ва ўқитиш, қайта малакасини ошириш, рағбатлантириш тизими); тиббий хизматларни кўрсатишнинг ҳаммабоплиги (тиббий хизмат сифати, унинг ихтисослашуви, касалликларни олдини олиш ва жамоат соғлиғини сақлаш тизимини бошқариш); дори ва технологик воситалар билан таъминланганлик (дори воситаларини яратиш технологияси, замонавий тиббий ускуналарни ишлаб чиқариш ёки таъминоти, вакцина ва нанотехнологияларни мавжудлиги) [35].

Мазкур кўрсатиб ўтилган фундаментал масалаларга тўлиқ қўшиламмиз. Ушбу вазифаларни бажариш давлат органлари учун, айниқса ҳукумат учун биринчи галдаги вазифага айланиши талаб қилинади. Мавжуд ресурслар ва воситалардан самарали бошқарув, очиқлик ва жамоатчилик назорати механизмлари асосида фойдаланиш тизимини яратилиши, фуқароларнинг соғлиқни сақлаш борасидаги конституциявий ҳуқуқларини таъминлашда ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлади.

Халқаро ташкилотлар томонидан жамиятда соғлиқни сақлаш тизимини тўғри ташкил қилиш ва касалликларни профилактикаси бўйича бир қатор назарий асослар келтириб ўтилган. Улар орасида кўп таъкидлаб ўтилгани бу соғлиқни сақлаш тизимига таъсир қитувчи ташқи таъсирлар, булар тамаки чекиш натижасида юзага келадиган зарарли тутундан иккинчи ва учинчи шахсларни сақлаш, жамият аъзоларини ўз соғлиқларини жисмоний тарбия орқали таъминлашга эришиш, мавсумий касалликлар учун аҳолини эмлаш тизимини очиқ ва ҳамма учун имкониятли қилиш, атроф муҳитни асраш ва экологик давлат назоратини кучайтириш [36].

Соғлиқни сақлаш ҳуқуқини ҳуқуқий механизмлари ўз ичига қонун даражасида истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган механизмларни жорий қилишни ҳам қамраб олади [37]. Бизнингча, ушбу механизмларни самарали жорий

қилишга истеъмоличиларга соғлиқ учун зарарли товарлар ҳақида хабар бериш (тамаки ва алкоголь маҳсулотларининг устки маркировкаларига соғлиқ учун зарарли деган сўзларни ёзиш) ёки товарни маркировкасига унинг табиий таркиби ёки соғлиқ учун фойдалари ҳақида маълумотлар ёзиш орқали ҳам эришиш мумкин.

Бугунги кунда шахсни соғлиққа бўлган ҳуқуқини таъминлашнинг конституциявий, маъмурий-ҳуқуқий ва фуқаролик ҳуқуқий, жиноят-ҳуқуқий воситалари билан бир қаторда, ҳуқуқ соҳасида тиббиёт ҳуқуқи каби мустақил ҳуқуқ соҳалари шаклланиш жараёнини бошидан кечирмоқда.

Ушбу соҳадаги миллий мутахассислардан бири Н.Э. Гафурованинг қайд этишича: “Тиббиёт ҳуқуқи – нисбатан ҳуқуқнинг янги тармоғи бўлиб, илмнинг муайян бир йўналиши, илмий тартиб-қоидалардан иборат. Халқаро ҳуқуқдаги тиббиёт ҳуқуқи бу халқаро соғлиқни сақлаш соҳасидаги барча халқаро муносабатларни тартибга солувчи, халқаро ташкилотлар томонидан ўрнатилган халқаро нормалар ва тамойиллар тўпламидир. Миллий қонунчиликда эса тиббиёт ҳуқуқи соғлиқни сақлаш ва тиббиёт фанлари соҳасидаги ижтимоий муносабатларни тартибга солишга қаратилган нормалар тўпламини ўз ичига олган мураккаб ҳуқуқ соҳасидир” [38].

Қайд этиш зарурки, тиббиёт ҳуқуқини алоҳида мустақил ҳуқуқ соҳаси сифатида шаклланишига нафақат соғлиқни сақлаш билан боғлиқ ҳуқуқий механизмларни ривожлантириш зарурати, балки янги вужудга келаётган феноменлар (суррогат оналик, эвтаназия, вакцина яратиш, сунъий интеллектнинг соғлиқни сақлаш тизимига таъсири, АКТнинг соғлиқ сақлаш тизимига кенг жорий қилиниши, шифокорларнинг касб этикаси ва уларни ҳуқуқий ҳимоя қилиш масалалари)ни тартибга солиш эҳтиёжи ҳам кўп жиҳатдан таъсир кўрсатмоқда.

А.А. Белоусованинг фикрича, соғлиқни сақлаш соҳасида миллий хавфсизлика эришишда энг аввало давлат томонидан ногиронлик ва барвақт ўлим кўрсаткичларини камайтириш, аҳолининг умр кўриш даражасини ошириш, тиббий ёрдам кўрсатиш сифатини ошириш бўйича профилактик чора тадбирлар ва врачлар малакасини оширишнинг миллий тизимини ишлаб чиқиш, дори воисталарининг самарадорлиги ва хавфсизлиги бўйича сифат назоратини таъминлаш каби чора-тадбирларни ишлаб чиқиш зарур [39].

Ҳар бир шахснинг соғлиққа бўлган ҳуқуқи халқаро ҳуқуқ томонидан тан олинган ва муҳофаза қилинадиган ҳуқуқ сифатида белгиланган бўлсада, лекин ички давлатнинг ижтимоий лойиҳалари ва қонун ижодкорлиги жараёнида ушбу ҳуқуқни таъминлаш масалаларига етарлича эътибор қаратилмаяпти. Шу боис, мазкур масалаларни тўғри ҳал қилишда энг аввало, соғлиқни сақлаш ҳуқуқини бошқа инсон ҳуқуқлари билан ўзаро алоқасини янада кучайтирган ҳолда қонун ижодкорлиги ва ижтимоий лойиҳаларда инobatга олиш талаб қилинади [40].

Ўзбекистон Республикасининг миллий қонунчилиги инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро универсал ҳужжатларга асосланган бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияда шахс манфаатларининг давлат манфаатларидан устунлиги, инсон, унинг ҳуқуқлари ва эркинликлари, манфаатлари энг юқори қадрият эканлиги ва 40-моддага асосан “малакали тиббий ёрдам олиш ҳуқуқи” мустаҳкамланганлиги белгилаб берилган.

Ўзбекистон Республикаси сингари кўплаб давлатлар ўз конституцияларида шахснинг соғлиқни сақлаш ҳуқуқини белгилаб берган бўлиб, улар орасида Бразилия Федерал Республикаси Конституциясининг 6-моддасида мустаҳкамланган нормалар

диққатга сазовордир. Ушбу конституция нормасига асосан шахсни соғлиқни сақлаш ҳуқуқи ижтимоий ҳуқуқлар тоифасига киритилган бўлиб, унга кўра: “Саломатлик - бу ҳар бир шахснинг ҳуқуқи ва давлатнинг бурчи бўлиб, у касаллик ва бошқа хатарлар хавфини камайтиришга қаратилган ижтимоий ва иқтисодий сиёсат орқали кафолатланади, шунингдек шахс соғлиғини тиклаш учун тарғибот, ҳимоя қилиш учун барча ҳаракатлар ва хизматлардан тенг равишда фойдаланиш имкониятига эга” [41]. Шунга ўхшаб, Мўғулистон Конституцияси фуқароларнинг соғлом ва хавфсиз атроф-муҳитга эга бўлиш ҳуқуқларидан, соғлиқни сақлаш ва тиббий ёрдам ҳуқуқларидан фойдаланиш ҳуқуқига эга эканликларини эълон қилади [42]. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияга мувофиқ ўз навбатида фуқаролар ўзларининг соғлиқларини ҳимоя қилишлари шарт [43].

ХУЛОСА

Юқорида таҳлил қилинган халқаро ҳуқуқий ҳужжатларни яратилиш тарихи ва уни инсон ҳуқуқлари тизимида, айниқса шахсни соғлиғини сақлаш соҳасида тутган ўрни бўйича ўтказилган таҳлиллар соғлиққа бўлган ҳуқуқни замонавий тушуниш бўйича қуйидаги ҳолатларни кўрсатиб ўтиш зарурлигини кўрсатади:

Биринчи, инсон ҳуқуқларини халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар билан таъминланиш заруратини аввало, шахс ҳуқуқларини давлат томонидан амалга оширилаётган ноқонуний ва адолатсиз ҳаракатлардан муҳофаза қилиш бўйича юзага келган жамиятнинг эҳтиёжи билан изоҳлаш мумкин [44].

Соғлиққа бўлган ҳуқуқ инсоннинг иқтисодий, ижтимоий ҳамда маданий ҳуқуқларининг ажралмас қисми сифатида намоён бўлиб, ушбу ҳуқуқлар қаторига озиқ-овқат, тоза атроф муҳит, таълим, муносиб уй-жой ва касбий шароитларга эга бўлиш каби ҳуқуқлар ҳам киради. Соғлиққа бўлган ҳуқуқнинг ижтимоий-иқтисодий мазмунини ҳар доим ҳам аниқ белгилаш ва таснифлашга имкон мавжуд эмас. Ушбу тушунча инсон учун энг олий неъмат саналган соғлиқ билан боғлиқ бўлганлиги учун ҳам у комплекс характер касб этади.

Иккинчи, шахсни соғлиққа бўлган ҳуқуқини инсоннинг иқтисодий-ижтимоий ҳуқуқлари доирасида алоҳида эътироф этилиши инсон соғлиғини давлат томонидан миллий хавфсизликни таъминлашнинг асосий йўналиши сифатида эътироф этилиши ва тиббиёт соҳасидаги технологияларни ривожланиши билан чамбарс боғлиқдир.

Учинчи, инсонни соғлиққа бўлган ҳуқуқи уни тоза атроф муҳитга, тинчликка, қийноқлар ва камситишларга учрамаслик ҳуқуқлари билан чамбарс боғлиқ бўлиб, ушбу ҳуқуқлар бир-бирини тўлдириб умумий мақсад инсонни бахтли яшашига олиб келади.

Тўртинчи, халқаро даражада шахсни соғлиққа бўлган ҳуқуқини таъминлаш бўйича аниқ вазифаларни давлатлар зиммасига юкланиши давлатлар томонидан ўз ички соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишга ҳам туртки берди.

Бешинчи, COVID-19 пандемиясида БМТ томонидан инсон соғлиғини муносиб сақлаш, соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш, уни барча аҳоли қатлами учун очиқ ва имконият даражаси бўлиши, соғлиқни сақлаш тизимига замонавий бошқарув ва молия тизимларини жорий қилиш, юқумли касалликларга қарши курашда барчани кучини бирлаштириш масалалари янгитдан кун тартибига чиқди, десак хато қилмаган бўламиз.

Олтинчи, COVID-19 пандемияси даврида барча учун очиқ ва имконият даражасидаги вакцинани яратиш жараёни долзарб бўлиб турган даврда, турли

давлатлар томонидан ушбу вакцинани ишлаб чиқиш ва сотиш масалалари ижтимоий масала эмас, балки сиёсий ва иқтисодий манфаатлар устунлигига айланиш жараёни халқаро ҳамжамиятни ташвишга солаётганлиги табиий. Ушбу ҳолатлар БМТ томонидан доимий таъкидланган «Responsibility to Protect» – “Ҳимоя учун жавобгар” концепциясини кун тартибига қўтариш заруратини қўймоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Бушуева В. П. Конституционное право граждан на охрану здоровья и медицинскую помощь в Российской Федерации на современном этапе //Автореф. дисс.... канд. юрид. наук. – 2006.
2. Toebe B. The right to health as a human right in international law //Refugee Survey Quarterly. – 2001. – Т. 20. – №. 3.
3. Каменская Н. А. Конституционное право на охрану здоровья и медицинскую помощь: современные гарантии обеспечения, принципы реализации и механизмы защиты : дис. – 2011. – С. 4.
4. Холодова Т. Ю. Конституционно-правовое обеспечение прав граждан на охрану здоровья и медицинскую помощь в Российской Федерации: Автореф. дис.. канд. юрид. наук. М., 2007. – С. 26.
5. Матузов Н.И. Актуальные проблемы теории права. – Саратов: Саратов. гос. академия права, 2003. – С. 439.
6. Колоткина О.А. Право личности на безопасность: Понятие и механизмы обеспечения в РФ: Теоретико-правовое исследование: дисс. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2009. – С.19
7. Харт Г. Л. А. Понятие права/Пер. с англ.; под общ. ред. ЕВ Афонасина и СВ Моисеева. – 2007.
8. Congress U. S. Declaration of independence //Available in: <http://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage>. – 1776.; Калинина З. З. «Декларация независимости» 1776 года-основная предпосылка создания данного документа //Публичное право и управление: перспективы развития. – 2018. – С. 57-57.
9. Duranti M. The Holocaust, the legacy of 1789 and the birth of international human rights law: Revisiting the foundation myth //Journal of Genocide Research. – 2012. – Т. 14. – №. 2. – С. 159-186.;
10. Jellinek G. The declaration of the rights of man and of citizens: a contribution to modern constitutional history. – H. Holt, 1901.
11. Johnson V. R. The Declaration of the Rights of Man and of Citizens of 1789, the Reign of Terror, and the Revolutionary Tribunal of Paris //BC Int'l & Comp. L. Rev. – 1990. – Т. 13. – С. 1.
12. Адаменья Д. В. Билль о правах 1791 г.: десять поправок к Конституции США. – 2020.
13. Johnson V. R. The Great Charter //Texas Bar Journal. – 2015. – Т. 2015. – №. April. – С. 266.; Крашенинникова Н. А. Великая хартия вольностей 1215 г.(современная интерпретация) //Вестник Московского университета. Сер. 11, Право. – 2002. – №. 3. – С. 86-107.
14. Томсинов В. А. «Славная революция» 1688-1689 годов в Англии и Билль о правах: Учебное пособие. М. – 2010. – С. 236-250.
15. World Health Organization et al. Minutes of the Technical Preparatory Committee for the International Health Conference: Held in Paris from 18 March to 5 April, 1946. – WHO, 1947.

16. Устав В. О. З. ВОЗ. Основные документы. – 2005.
17. Малеев Ю. Н. К вопросу о Международном пакте об обязанностях человека //Московский журнал международного права. – 2014. – №. 3. – С. 65-83.
18. Исполинов А. Правовой статус Всеобщей декларации прав человека (к 70-летию принятия) //Сравнительное конституционное обозрение. – 2018. – №. 4. – С. 100-107.
19. Чиркин В. Е. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах 1966г. и конституционное право //Международные пакты о правах человека: ценностные характеристики. – 2016. – С. 29-34.
20. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml;
<http://constitution.uz/uz/pages/humanrights>
21. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, opened for signature 16 December 1966, 993 UNTS 3 (entered into force 3 January 1976)
22. UN Inter-agency Group for Child Mortality Estimation. Levels & trends in child mortality: report 2015. New York (NY): United Nations Children's Fund; 2015 (http://www.who.int/maternal_child_adolescent/documents/levels_trends_child_mortality_2015/en/).
23. Trends in maternal mortality: 1990 to 2015. Estimates by WHO, UNICEF, UNFPA, the World Bank and the United Nations Population Division. Geneva: World Health Organization; 2015 (<http://www.who.int/reproductivehealth/publications/monitoring/maternal-mortality-2015/en/>).
24. Trends in maternal mortality: 1990 to 2015. Estimates by WHO, UNICEF, UNFPA, the World Bank and the United Nations Population Division. Geneva: World Health Organization; 2015 (<http://www.who.int/reproductivehealth/publications/monitoring/maternal-mortality-2015/en/>).
25. Bothe M. The right to a healthy environment in the European Union and comparative constitutional law //Développements récents du droit européen de l'environnement. – 1998.
26. Dupuy P. M. The human right to a healthy environment //NATUROPA. – 1999. – С. 18-18.
27. Toebe B. et al. (ed.). The right to health: a multi-country study of law, policy and practice. – Springer, 2014.
28. Ng M. K. The right to healthy place-making and well-being. – 2016.
29. Мохаммад Х. ПРАВО ЧЕЛОВЕКА НА ОХРАНУ ЗДОРОВЬЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ //Lex russica (Русский закон). – 2008. – Т. 67. – №. 6. – С. 1495-1505.
30. Knox J. H., Pejan R. (ed.). The human right to a healthy environment. – Cambridge University Press, 2018.
31. Casey B. J. et al. Healthy Development as a Human Right: Insights from Developmental Neuroscience for Youth Justice //Annual Review of Law and Social Science. – 2020. – Т. 16.
32. Julesz M. The constitutional right to health in Hungary //Zbornik Radova. – 2018. – Т. 52. – С. 729.
33. Toebe B. et al. (ed.). The right to health: a multi-country study of law, policy and practice. – Springer, 2014.
34. Rumbold B. et al. Universal health coverage, priority setting, and the human right to health //The Lancet. – 2017. – Т. 390. – №. 10095. – С. 712-714.

35. Magnusson R. Advancing the right to health: the vital role of law //Advancing the Right to Health: The Vital Role of Law, World Health Organization, Switzerland. – 2017.
36. United Nations Economic and Social Council, General Comment No 14: The right to the highest attainable standard of health. United Nations document E/C.12/2000/4 (11 August 2000): para.44.
37. Magnusson R. Advancing the right to health: the vital role of law //Advancing the Right to Health: The Vital Role of Law, World Health Organization, Switzerland. – 2017. Pp.6
38. Гафурова Н.Э. Актуальные вопросы обеспечения право на здоровье в медицинском праве.. Ташкент, 2015. –С.9.
39. Белоусова А. А. Право на здоровье в международном праве: история становления //Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки. – 2013. – №. 3.
40. Абашидзе А.А., Солнцев А.М. Новое поколение прав человека: соматические права // Московский журнал международного права. – 2009. – № 1 (73). – С. 69–82. Абашидзе А.Х., Солнцев А.М. Нюрнбергский кодекс и дальнейшее международно правовое регулирование вопросов биоэтики // Российский ежегодник международного права, 2006. – СПб., 2007. – С. 122–133. Абашидзе А.Х., Солнцев А.М. Нюрнбергский процесс и прогрессивное развитие международного права // Международное право – International Law. – 2006. – № 3 (27). – С. 72–101.
41. Global strategy for women's and children's health. Geneva: World Health Organization;2010:7(http://www.who.int/pmnch/topics/maternal/20100914_gswch_en.pdf).
42. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, opened for signature 18 December 1979, 1249 UNTS 13, 1249 UNTS 13 (entered into force 3 September 1981), Articles 11, 12.
43. Convention on the Rights of the Child, opened for signature 20 November 1989, 1577 UNTS 3 (entered into force 2 September 1990), Article 24.
44. Диалло Сираба Международно-правовые и концептуальные основы права человека на здоровье // Актуальные проблемы современного международного права: Материалы ежегодной межвузовской научно-практической конференции. Москва, 9–10 апреля 2010 г. Часть II. – М.: РУДН, 2011.
45. Юлдошев А. Э. Онлайн-перспективы общественных обсуждений законодательных предложений в Республике Узбекистан //Информационные технологии и право: Правовая информатизация-2018. – 2018. – С. 349-353.
46. Беков И. Вопросы конституционно-правового регулирования правового статуса политических партий //Review of law sciences. – 2020. – Т. 5. – №. Спецвыпуск
47. Ботиржон Косимов. Верховенство права и пандемия коронавируса COVID-19 // Review of law sciences. 2020. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/verhovenstvo-prava-i-pandemiya-koronavirusa-covid-19> (дата обращения: 15.03.2021).